

EPOPEJA KOZARE U UDŽBENICIMA I U ENCIKLOPEDIJI
LEKSIKOGRAFSKOG ZAVODA SFRJ

Za rad naučnog skupa »Kozara u NOB-u« bez sumnje je od interesa pitanje: kako je epopeja Kozare predstavljena u udžbenicima istorije, odnosno u Enciklopediji Leksikografskog zavoda Jugoslavije?

Ovaj prilog sadrži zaokruženu i podrobnu informaciju o tome, uz nekoliko pratnih komentara, opaski i sugestija.

Prije svega, napomenuo bih da se savremena nacionalna istorija predaje u VIII razredu osnovne škole, u drugom razredu srednjih stručnih škola i u IV razredu gimnazije. Nastava se, naravno, izvodi na osnovu odgovarajućih udžbenika.

Odmah bih želio istaći da autori sva tri udžbenika odvajaju prilično prostora događajima na Kozari iz perioda NOR-a i u osnovi ih uspješno prezentiraju.

1. U udžbeniku za osmi razred osnovne škole (IV izdanje, 1977) čiji su autori Stanko Perazić i Husein Serdarević, na strani 126. pod naslovom: »Borbe u zapadnoj Bosni«, doslovno se kaže: »U zapadnoj Bosni bila je već stvorena velika slobodna teritorija. Najjača partizanska uporišta bila su *Podgrmeč i Kozara gdje su se borili I i II krajiški odred. Kozarski partizani su uspjeli da u maju oslobode Prijedor i najveći rudnik željeza u Evropi — Ljubiju.* (Podvučeno u originalu).

Pošto se u narednom pasusu konstatuje da je Bosanska krajina predstavljala neosvojivu partizansku tvrđavu u ratu 1941-1945., slijedi tekst koji se neposredno odnosi na događaje na Kozari. Tu se kaže: »Početkom ljeta neprijatelj je otpočeo veliku ofanzivu na oslobođenu teritoriju u Sloveniji, Hrvatskoj i zapadnoj Bosni. Najveće snage upotrijebio je u pokušaju da uništi Kozaru i kozarske partizane. Sa oko 40.000 vojnika (Nijemci, ustaše, četnici i mađarski ratni čamci na Savi) zatvorio je jak obruč oko Kozare. Drugi krajiški partizanski odred sa 3.500 boraca našao se u obruču i prihvatio borbu sa daleko brojnijim i moderno naoružanim neprijateljem. *Odred je mogao izbjeći opkoljavanje, ali to nije učinio* (podvukao B. B.). Sela Potkozarja i Knežpolja neprijatelj je spaljivao, a stanovništvo se sklanjalo u zbjegove na Kozari. *Borbe su otpočele 10. juna i trajale su do kraja jula.* (podvučeno u originalu). Kozarski partizani su se herojski borili. Iza njih, u uvalama i šumama Kozare, sklonilo se oko 80.000 staraca, žena i djece. Na Kozari se vodila neravnopravna borba: goloruki narod i njegova partizanska vojska pružali su otpor desetstruko jačem neprijatelju. Kada se Kozara nije mogla više braniti, preostali partizani probili su se sa manjim dijelom naroda prema Podgrmeču. U odbrani Kozare poginulo je tada 1.700 partizana, a 50.000 ljudi i djece iz zbjegova Kozare neprijatelj je dijelom pobio a dijelom odveo u logore.

Kozara je bila opustošena, stanovništvo najvećim dijelom pobijeno. Samo nekoliko mjeseci poslije ove tragedije, opet su se na Kozari vodile borbe za slobodu.«

I uz veliko razumijevanje za teškoće autora u obradi istorijskih događaja iz NOR-a (ograničen prostor, složenost i razuđenost materije i slično), nije moguće zaobići neke nedorečenosti i nepreciznosti u citiranom tekstu.

Takvu nepreciznost i nedorečenost nalazimo u dijelu teksta koji govori o oslobođenju Prijedora i Ljubije. Naime, oslobođenje ovih mjesta nisu izvojevali samo kozarski partizani, kako je u knjizi navedeno, nego u sadejstvu sa znatnim snagama (šest četa) I krajiškog NOP odreda. Sudjelovala je takođe i jedna četa partizana iz Banije koji su se na tom terenu zatekli na svom pohodu prema Slavoniji.

Koliko god su bili sputani ograničenošću prostora za navedenu nastavnu jedinicu, autori su, čini se, morali istaći vojnički, politički i ekonomski značaj ove partizanske akcije, naročito kad se ima u vidu šta je za njemačke okupatore značio makar i privremeni gubitak rudnika željezne rude.

Nepotpuni su podaci o sastavu neprijateljskih trupa koje sudjeluju u ofanzivi na Kozari. Nije navedeno da su tom prilikom bile angažovane i znatne domobranske snage.

Možda bi takođe nešto određenije trebalo reći i o snagama II krajiškog NOP odreda koji se suprotstavio najezdi neprijatelja. Naime, gotovo cijeli IV bataljon Odreda bio je već prvog dana ofanzive odsječen od Kozare i za cijelo vrijeme ofanzive nalazio se u Podgrmeču.

Autori uopšte ne spominju I krajišku brigadu, niti da je formirana (u selu Lamovitoj kod Prijedora 21. 5. 1942), niti njena borbena dejstva za vrijeme ofanzive na terenu Karana i Pastireva, tj. na ratnom području Kozare, doduše van neprijateljskog obruča.

Nadalje, u opisu događaja vezanih za veliku neprijateljsku ofanzivu u ljeto 1942. godine, autori bez bilo kakva obrazloženja izlaze sa slijedećom kritičkom ocjenom: »Odred je mogao izbjeći opkoljavanje, ali to nije učinio.« Odred je zaista mogao izbjeći opkoljavanje i bez mnogo teškoća probiti se u Podgrmeč, ali Odred nije mogao ostaviti na milost i nemilost preko 80.000 žitelja Kozare koji su pred ubilačkim ruljama okupatora i ustaša potražili sklonište iza borbenih linija — »u uvalama i šumama Kozare«.

Oslanjajući se očigledno na podatke iz Enciklopedije, autori navode cifru od 50.000 ljudi, žena i djece iz zbjegovna Kozare koje je »neprijatelj dijelom pobio a dijelom odveo u logore«.

Danas, međutim, pouzdano znamo da je, mimo žrtava koje su pale u pokoljima na terenu Kozare u toku završnih operacija ofanzive, oko 70.000 žitelja Kozare odvedeno u logore smrti (u Jasenovac, Bosansku Gradišku, Zemun, te u Njemačku i Norvešku), dok su djeca sa Kozare bila internirana, osim u Jasenovcu i Gradiški, i u nizu tzv. dječijih logora na teritoriji NDH. (Precizni i dokumentovani podaci o tome nalaze se u knjizi »Bitka na Kozari« (autori Mirko Pekić i Dragutin Čurguz), odnosno u knjizi Dragoje Lukića »Kozarsko djetinjstvo«).

I najzad, neprecizna je i nedorečena i završna napomena iz citiranog teksta, u kojoj se konstatuje: »Samo nekoliko mjeseci poslije ove tragedije, opet su se na Kozari vodile borbe za slobodu.« Ovakva formulacija (»poslije ove tragedije«) učeniku, odnosno čitaocu sugerise jednostran zaključak o slomu Kozare, a na izvjestan način ostavlja u sjeni golemi moralno-politički uspjeh NOP-a na Kozari u toj krvavoj drami, u kojoj je nastala jedna od najslavnijih epopeja NOB-a. Doduše, utisak donekle popravlja nastavak citirane rečenice, ali bi na tom mjestu trebalo sasvim precizno istaći da su, uprkos ogromnim žrtvama, Kozarčani, i to sav preostali narod, a ne samo preživjeli borci, bez kolebanja nastavili borbu protiv neprijatelja sve do kraja rata.

U okviru naredne nastavne jedinice autori spominju prve partizanske avijatičare, Rudija Cajaveca i Franju Kluza koji su avionima NDH prešli na stranu partizana, ali ništa ne navode o prvim akcijama partizanske avijacije.

Čini se da su autori mogli spomenuti da je zapravo u jeku neprijateljske ofanzive nastala čuvena poema Skendera Kulenovića »Stojanka majka Knežopoljka«.

2. U udžbeniku »Istorija za II razred srednjih škola« autora Tončija Grbelje i Dušana Otaševića, na strani 147 (treće izdanje od 1977. god.), pod naslovom »Bitka na Kozari« sadržan je sljedeći tekst: »U prvoj polovini 1942. godine krajiške jedinice, uz stalne borbe i saradnju sa partizanima Hrvatske, stvaraju veliku slobodnu teritoriju. Najvažnija operacija bila je zauzimanje Prijedora i rudnika Ljubija, čime su Nijemci bili onemogućeni da vrše eksploataciju željezne rude.

Na toj teritoriji rođeno je i naše ratno vazduhoplovstvo. Kod Prijedora, na aerodromu Urije, u maju su se spustila dva aviona, na kojima su piloti Franjo Kluz i Rudi čajavec prebjegli iz domobrana. Zajedno sa svojim pomoćnicima Mišom Jazbecom i Ivicom Mitračićem oni su bili prvi partizanski piloti. Prvi borbeni zadatak partizanskih aviona bio je napad na Francetićevo Crnu legiju kod sela Orahova 21. maja 1942. godine. Taj datum se slavi kao dan Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Uz pomoć aviona partizani su razbili ustaše i tom prilikom zarobili i dva ispravna tenka. Bombe za partizanske avione izrađivani su u radionicama pri rudniku Ljubija. U istim radionicama izrađena su i prva partizanska oklopna kola sa tri mitraljeza, pa je, uz još dva zarobljena tenka, formirana i Kozarska tenkovska udarna grupa.

U prvim danima juna Kozara je bila u jeku ustaničke snage i partizanske jedinice vrše tada poslednje pripreme za oslobođenje drugih gradova. Kozara je tako postala pravi partizanski bastion od koga je strahovala okupatorsko-ustaška vlast. Zbog stvaranja jakih partizanskih snaga na Kozari, na ekonomski i strategijski veoma važnom području, i zbog potpunog ustaškog sloma u ovom kraju, Nijemci odlučuju da unište partizanski pokret na Kozari. Sa tim ciljem oni formiraju posebnu borbenu grupu. Uz njemačke snage, u ofanzivi učestvuju i ustaške jedinice specijalno obučavane pod njemačkom komandom, četnici i četiri monitora mađarske dunavske flote. Neprijateljskih snaga bilo je oko 50.000 vojnika, nasuprot pet bataljona Drugog krajiškog odreda u jačini od tri hiljade boraca. Neprijateljske operacije, koje su počele 10. juna imale su kao cilj okruženje Kozare. Obruč se postepeno stezao, i krajem juna u okruženju su se našli bataljoni Drugog krajiškog odreda sa velikim brojem naroda i ranjenika. Računa se da je bilo 500 ranjenih partizana i oko 70.000 ljudi, žena i djece koji su se od terora sklonili na Kozaru. Van okruženja bili su borci Prve krajiške brigade i Prvog krajiškog odreda. Oni su vršili napade na periferna mjesta pokušavajući da prisile neprijatelja da odvoji jedan dio snaga, čime bi se olakšale borbe Drugog krajiškog odreda i stvorila mogućnost za izvršenje proboja. Proboj je, u stvari, bio i jedini izlaz, i to proboj jedinica zajedno sa narodom. Na taj način je u prvom probou izbjeglo iz obruča deset do dvadeset hiljada ljudi, žena i djece. Uslijed nerasmjerno jače neprijateljske vojne sile, i pored žestokih borbi i pokazanog herojstva, Kozara se nije mogla odbraniti. Poslije mjesec dana neprekidnih borbi u obruču su ostali Četvrti bataljon i dijelovi Drugog i Trećeg bataljona, ranjenici i većina naroda. U borbama je Odred izgubio oko hiljadu i sedam stotina boraca. Neprijatelj se varvarski svetio narodu Kozare. Desetine hiljada ljudi, žena, djece i staraca i stotine lakših i težih ranjenika bilo je ubijeno na licu mjesta ili odvedeno u logore smrti. Jedan dio se uspio spasiti boraveći danima u podzemnim skrovištima.

I pored teških nedaća, narod Kozare se nije predavao. Već u septembru formirana je nova Kozarska brigada — Peta krajiška, čije su jezgro sačinjavali preživjeli borci Drugog krajiškog odreda.«

U osvrtu na ovaj opširan i pregledan prikaz najvažnijih događaja iz NOR-a na Kozari u 1942. godini valja takođe ukazati na određene manjkavosti. Tako

se oslobođenje Prijedora i Ljubije opisuje na jedan sasvim neodređen način, tj. ne ističe se odlučujuća uloga u tome II krajiškog (kozarskog) odreda.

Dolazak Franje Kluz i Rudi Čajaveca avionima na slobodnu teritoriju Krajine, ne vezuje se za oslobođenje Prijedora, niti se naglašava da se radi o dvojici prvoboraca, članova KPJ, koji su i prije dolijetanja na slobodno područje, bili aktivni saradnici NOP-a.

Dan vazduhoplovstva, 21. maj, netačno se veže za prvu akciju partizanske avijacije, koja je izvršena protiv Crne legije kod Orahove, ali ne 21. maja, nego 2. juna 1942. godine. (Dan vazduhoplovstva se vezuje za dan dolijetanja avijatičara na pomoćni aerodrom na Urijama kod Prijedora, premda je i tu nastala greška, jer su Kluz i Čajavec doletjeli 23. a ne 21. maja, kako je neposredno poslije rata pogrešno zabilježeno.)

Konstatuje se da je oslobođenjem Prijedora i Ljubije okupatoru onemogućena eksploatacija željezne rude iz Rudnika »Ljubija«. Istini za volju, valja istaći da je odvoz rude bio onemogućen još u januaru 1942. godine, jer su partizani Kozare željezničku prugu Prijedor – Bosanski Novi – Sunja već tada bili temeljito razorili.

Kad se već spominju brodovi mađarske dunavske flotile zbog njihova učešća u blokadi Kozare duž rijeke Save, onda treba navesti da je u ofanzivi učestvovalo pet a ne četiri mađarska monitora.

Uzگرد bih napomenuo da su podaci o broju i sastavu neprijateljskih snaga koje su pod nazivom Borbena grupa »Zapadna Bosna«, a pod komandom njemačkog generala Frica štala, vršile ofanzivu na Kozaru, dokumentovano i precizno izloženi u knjizi M. Pekića i D. Čurguza »Bitka na Kozari«, pa bi autori udžbenika dobro učinili kad bi se u nekom novom izdanju udžbenika tim podacima poslužili. Naime, ni u ovom udžbeniku se ne spominje učešće domobranskih trupa u ofanzivi na Kozaru.

Neprecizni su i podaci o zbjegu naroda na Kozari. Autori navode cifru od 70 hiljada, a u zbjegu se našlo preko 80 hiljada žitelja Kozare.

Po borbenim dejstvima u toku ofanzive spominje se Prva krajiška brigada (ne spominje se njeno formiranje na dan 21. maja 1942. godine u selu Lamovita kod Prijedora), ali neprecizno i bez ikakvih konkretnih navoda o prostoru na kojem je djelovala i o akcijama koje je izvodila. (Naime, Prva krajiška je zaista bila van okruženja, ali na području Kozare, to jest na Karanu i Pastirevu, a Podgrmečki I krajiški odred je djelovao na svom terenu.)

Neadekvatno je kad se kaže da su pomenute neprijateljske operacije »imale kao cilj okruženje Kozare«. Cilj neprijatelja je bio uništenje Drugog krajiškog partizanskog odreda, odnosno uništenje Kozare kao partizanskog uporišta, što je podrazumijevalo i fizičku likvidaciju velikog dijela stanovništva Kozare.

Komentar zaslužuje i sljedeća rečenica s kraja pretposljednog pasusa citiranog teksta, koja glasi: »Neprijatelj se varvarski *svetio* narodu Kozare.« Neprijatelj se zaista zvjerskom okrutnošću okomio na narod Kozare. Ali, tu se nije radilo ni o kakvoj »osveti«, nego o dosljednom provođenju nacifašističke okupatorsko-ustaške politike genocida, politike istrebljenja naroda »niže rase«, ili pak »nepoćudnih naroda«, koja je i na području Kozare sistemski primjenjivana tokom cijelog rata.

U posljednjoj rečenici ovoga teksta, autori ističu važnu činjenicu da je već u septembru 1942. formirana »nova kozarska – Peta krajiška brigada, čije su jezgro sačinjavali preživjeli borci Drugog krajiškog odreda«. Ova formulacija upućuje, dakle, na zaključak da su preživjeli borci II krajiškog odreda sačinjavali tek jezgro Pete brigade, a faktički je Brigada bila sastavljena od preživjelih boraca Odreda i vrlo malog broja boraca koji su u partizane stupili poslije ofanzive.

U udžbeniku se ništa ne kaže o ogromnim materijalnim žrtvama naroda Kozare, o hiljadama spaljenih kuća, o pljački ogromnih razmjera koje su izvršili okupatori i ustaše.

Ni u ovom udžbeniku se ne pominje Skenderova poema, nastala u vihoru onih dramatičnih zbivanja u vrijeme ofanzive u ljeto 1942. godine.

Čini mi se da bi trebalo ukazati na još jednu manjkavost. Naime, ni u jednom od pomenutih udžbenika nema ni riječi o ustaničkim zbivanjima na Kozari iz 1941. godine, a gotovo ni pomena o daljem toku narodnooslobodilačke borbe na tom području poslije epopeje iz 1942. godine.

3. Udžbenik istorije za IV razred gimnazije, po kojem su u gimnazijama u Bosni i Hercegovini izvodi nastava savremene istorije naroda i narodnosti Jugoslavije, napisali su dr Đorđe Knežević i mr Bogdan Smiljević, iz Beograda. Knjiga je štampana u Beogradu.

Na strani 86. svoje knjige, autori su pod naslovom »Bitka na Kozari« napisali: »Sredinom 1942. godine odigrala se jedna od najvećih epopeja NOR-a, bitka na Kozari. Kozara i taj kraj Bosne bio je od početka NOR-a jedna od njenih tvrđava. Tamo je, od avgusta 1941. godine delovao snažan partizanski odred, koji je imao podršku ogromne većine naroda Potkozarja, a postojala je neprekidno slobodna teritorija i raznovrsni organi NOP-a. Sa ove teritorije partizani su stalno ugrožavali prugu Zagreb — Banja Luka. Maja 1942. godine na aerodrom oslobođenog Prijedora spustili su se svojim avionima domobranski avijatičari Franjo Kluz i Rudi Čajavec — inače pripadnici NOP-a. Oni su prvi partizanski piloti. Franjo Kluz je 21. maja 1942. godine izvršio prvu borbenu akciju pa se taj dan slavi kao dan JRV (Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva).

Neprijatelj je htio da uguši borbu naroda ovog kraja i preduzeo je veliku ofanzivu. On je angažovao 40.000 vojnika, uglavnom Nemaca i ustaša. Na drugoj strani je bilo 3.500 partizana, sa dosta ranjenika i zbegom naroda od 80.000 ljudi (žena, dece i staraca), koji su bežali od neprijateljskog terora i nasilja. Partizani i zbeg su se povukli u planinu pa je tako došlo do čuvene bitke na Kozari koja je trajala 38 dana (od 10. juna — 16. jula). Obruč se stezao, razvile su se žestoke borbe i doneta je odluka o proboju. Deo odreda i zbega (10.000 ljudi) probio se u smelim jurišima. Partizani, a naročito zbeg, imali su velike gubitke — 70.000 ljudi je poslato u logore, od kojih je 25.000 stradalo. Narod Kozare, međutim, nije prestao da se bori — i borba se opet ubrzo rasplamsala.«

Dakle, i u ovom udžbeniku se pogrešno navodi datum prve akcije partizanske avijacije (21. maj umjesto 2. juni 1942), pogrešno se određuje vrijeme trajanja borbe u toku neprijateljske ofanzive u ljeto 1942. godine (od 10. juna do 16. jula, umjesto od 10. juna do konca jula, jer su dejstva neprijatelja trajala sve do 31 jula), a neprecizni su i podaci o žrtvama stanovništva Kozare.

Nadalje, neprecizni su podaci o brojnom stanju i sastavu neprijateljskih trupa koje napadaju Kozaru (ne navodi se učešće domobrana, četnika, mađarskih monitora). Ne spominje se osnivanje Prve krajiške brigade, kao ni njena borbena dejstva u toku ofanzive; ne spominju se Rudnik »Ljubija«, niti činjenica da je usljed borbenih dejstava partizana Kozare, okupatoru bila potpuno onemogućena eksploatacija željezne rude tokom više od pola godine 1942. a znatno otežana tokom cijelog rata. Ni u ovoj knjizi se ne spominje nastanak Skenderove poeme u ljeto 1942. godine.

Na kraju bih dodao nekoliko napomena koje se podjednako odnose na sva tri navedena udžbenika.

Prvo, ni u jednom udžbeniku se ne pominje veliki doprinos partizana i naroda Kozare afirmaciji i pobjedi ideje bratstva i jedinstva, koja je, zahvaljujući upornom idejno-političkom djelovanju komunista u tom kraju, uhvatila duboke korijene već od ustaničkih dana 1941. godine.

Drugo, ne prikazuje se u pravom svjetlu (ili se uopšte ne spominje) činjenica da je Kozara tokom cijelog rata predstavljala uzor jedinstva i organizovanosti ustaničkih snaga naroda – partizanske vojske, omladine i cjelokupne pozadine pod predvodništvom partijske organizacije. U tom kontekstu, znatnu pažnju svakako zaslužuje ilegalni narodno-oslobodilački pokret, naročito u okupiranim gradovima, ali, na žalost, ta je tema u ovim udžbenicima ostala sasvim netaknuta. Uporedo s tim, izostala je bilo kakva informacija o opštem doprinosu naroda Kozare narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji.

Treće, ni u jednom od pomenutih udžbenika – u okviru odgovarajućih tekstova – ni uzgred se ne spominje vodeća uloga Komunističke partije Jugoslavije. Čini se, uostalom, da bi inače u sva tri ova udžbenika ulogu Partije i druga Tita u organizovanju i rukovođenju narodnooslobodilačkom borbom i revolucijom trebalo snažnije i potpunije osvijetliti.

Cetvrto, udžbenici sasvim nedovoljno pišu o slomu stare Jugoslavije, o fašističkoj tvorevini NDH, u čijem se sastavu, kako je poznato, nalazila i cijela Bosna i Hercegovina, o naci-fašizmu općenito i posebno o njegovoj zločinačkoj ideologiji i praksi genocida.

4. Enciklopedija Leksikografskog zavoda Jugoslavije, II izdanje (1969), objavljuje o Kozari slijedeći tekst: »Kozara, planina u sjeverozapadnom dijelu Bosne između Gomjenice, Vrbasa i Prosare. Najviši vrh Lisina, 978 met. Najvećim dijelom obrasla šumom. Naselja su pretežno u nižim predjelima. Željeznička pruga i ceste u podnožju te putovi koji vode preko Kozare povezuju sjeverozapadnu Bosnu sa Hrvatskom.

Kozara je ustanički kraj i već prvih dana ustanka 1941. oslobođena je zajedno s nizom većih i manjih mjesta. Na Kozari se živo manifestiralo bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana, dok je četnički utjecaj bio isključen. U toku NOR-a Kozara je bila nekoliko puta poprište borbi. Pošto su sve prethodne akcije »čišćenja« ostale bezuspješne, neprijatelj je u junu 1942. u sklopu svoje treće ofenzive, započeo opći napad na Kozaru. U Kozarskoj ofenzivi, u junu i julu 1942. jake njemačke, ustaške, domobranske i četničke snage i mađarska riječna flotila opkolili su slobodni teritorij Kozare, koji je branio II krajiški odred. U dugotrajnim borbama odred je nanio neprijatelju velike gubitke, ali je i sam izgubio 1.700 boraca. Tom prilikom neprijatelj je opustošio Kozaru i odveo oko 50.000 stanovnika, od kojih je najveći dio ubijen.«

U tekstu koji donosi Enciklopedija manjkaju podaci o brojnom stanju neprijateljskih trupa koje napadaju Kozaru (u ljeto 1942.) a ne iznose se ni podaci o snazi i brojnom stanju Odreda. Ne pominje se formiranje Prve krajiške brigade, niti njena borbena dejstva u toku ofanzive. Kao ni u pomenutim udžbenicima, ni u Enciklopediji se ne ističe, možda, najvažnija činjenica, naime – opštenarodni karakter ustanka i NOB-a na Kozari, nesalomljivo jedinstvo naroda i partizanske vojske.

Isto tako, ni u Enciklopediji se ne spominje vodeća uloga KPJ u organizovanju ustanka i narodnooslobodilačke borbe na Kozari.

U Enciklopediji čitamo: »U toku NOR-a Kozara je bila nekoliko puta poprište borbi.« Ustvari, na Kozari se ratovalo tako reći neprekidno. Otkako su odjeknuli prvi ustanički pucnji krajem jula 1941. borbeni okršaji s neprijateljem svih boja nisu prestajali sve do konačnog oslobođenja.

Pored toga što je pogrešno naveden broj interniranih stanovnika Kozare poslije ljetne ofanzive (50.000 umjesto 70.000), informacija koju donosi Enciklopedija, nedostatna je, naročito u tom smislu što ne objavljuje ni približne podatke o razmjerama doprinosa naroda Kozare narodnooslobodilačkoj borbi naroda i narodnosti Jugoslavije. Tu bi se, naime, morali naći podaci o tome da je na Kozari formirano pet kompletnih brigada, da je narod Kozare dao preko 20.000 boraca koji su se s oružjem u ruci borili protiv okupatora i domaćih izdajnika, od kojih je preko 9.000 palo u borbama na Kozari i na bojištima širom Jugoslavije.

Nepotpuni su, doduše bez krivice autora pomenutog teksta, i podaci o Žrtvama fašističkog terora kao i materijalnim gubicima naroda Kozare. Naime, tek se u posljednje vrijeme pristupilo sistematskom prikupljanju i sređivanju tih podataka, pa se valja nadati da će, zajedno s mnogim drugim važnim informacijama kojim nas je obogatio ovaj simpozij, i te činjenice biti objavljene u publikaciji koja će našu javnost upoznati sa rezultatima naučnih radova i saopštenja prezentiranih na ovom skupu.

Prelistavajući Enciklopediju, da i to uzgred spomenem, ustanovio sam da u nju nisu uvršteni neki važni istorijski događaji, odnosno pojmovi. Tako, na primjer, Enciklopedija uopšte ne spominje NDH, a nije uvršten ni pojam »ustaša«.